

İlkokul ve Ortaokullarda Hayal Gücü: Öğretmenler Ne Düşünüyor?¹

Imagination in Primary and Secondary Schools: What Do Teachers Think?

 <https://doi.org/10.52105/temelegitim.16.4>

Yıldırım AYDIN²

 <https://orcid.org/0000-0001-8848-7463>

Geliş Tarihi/Received: 06/06/2022 Kabul Tarihi/Accepted: 06/08/2022 Yayın Tarihi/Published: 15/11/2022

Özet :

Bu araştırmanın amacı, çocuğun hayal gücü gelişiminde okulun rolü üzerine ilkökul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılı, birinci döneminde Bursa İli, Mustafakemalpaşa İlçesi'nde yürütülmüştür. Veri toplama süreci, araştırma yapılacak okulların belirlenip resmi izinlerin alınması ile başlamıştır. Veri toplama sürecine 4 farklı okuldan 11 öğretmen, gönüllü olarak katılmıştır. Veriler, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucuna göre, okul öğrencilerin hayal gücü gelişimini desteklerken, bu desteği sınırlı tutmaktadır. Bu sonucun gerekçesi müfredatın sınırlı ve standart olmasına bağlanmıştır. Bu sonuç bağlamında gelecek araştırmalarda, hayal gücü gelişiminde okulun rolünün belirlenmesine yönelik nicel araştırmaları da kapsayan çalışmaların yapılması önerilir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Ortaokul, Hayal Gücü, Öğretmen

Abstract:

The purpose of this study was to identify the views of teachers working in primary and secondary schools on the role of school in the development of children's imagination. This study utilised a qualitative case study approach. A semi-structured interview form developed by the researcher was used to collect data. The research was carried out in the first semester of the 2018-2019 academic year in Bursa Mustafakemalpaşa. The data collection process started with obtaining permissions and determining the schools. 11 volunteer teachers from 4 different schools participated in the data collection process. The data were analyzed using content analysis method. The results showed that the school supports the imagination of students but this support is limited. The participants associated the results to limited and standardized curriculum. As a result, further research should be undertaken to investigate the role of school in the development of imagination by applying quantitative methods.

Keywords: Primary School, Elementary School, Imagination, Teacher

Önerilen Atıf Bilgisi/To Cite This Article: Aydın, Y. (2022). İlkokul ve ortaokullarda hayal gücü: Öğretmenler ne düşünüyor? *Temel Eğitim Dergisi*, 16, 41-51.

Bu makale Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır. Makalenin okuma, indirme, kopyalama, dağıtma ve yazdırma hakları herkes için kalıcı olarak serbest bırakılmıştır.

This article is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license and permanently free for everyone to read, download, copy, distribute and print.

1. Giriş

Eğitim, deneyim yoluyla bireyi yaşama hazırlar. Deneyim kazanma da beceri öğretimi ile olmaktadır. Beceri kazanımının kasıtlı ve sistematik olarak yapıldığı yer ise okuldur. Okulda da beceri

¹ Bu çalışma 2-4 Mayıs 2019 tarihleri arasında düzenlenen 1. Uluslararası Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Millî Eğitim Bakanlığı, yildirayaydin48@gmail.com

öğretimi, öğretim programları esas alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda 2018 yılında güncellenen temel eğitim kademesi öğretim programları incelendiğinde, programların tamamında “Beceriler” başlığının yer aldığı, bu başlık altında da doğrudan kazandırılması öngörülen becerilerin listelendiği görülmüştür fakat listelenen beceriler arasında hayal gücü bulunmamaktadır. 21. yüzyıl becerileri arasında geçen hayal gücü, her zaman güncelliğini koruyan bir beceridir. Hayal gücü, güncel Türkçe sözlükte “zihnin hayal yaratma yetisi; geçmiş yaşantılara özgü öğelerle şimdiki yaşantı arasında bağ kurma gücü; bir nesneyi, o nesne karşımızda olmaksızın tasarlama yetisi” olarak belirtilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2021). İnsanoğlu var olduğu günden itibaren hayal gücü, insan yaşamında değişim ve gelişimlerin merkezinde yer almıştır. Hayal gücü, bilimsel bilginin üretilmesinde, geliştirilmesinde, teknoloji alanına yansıtılmasında kullanılır (Küçükali ve Akbaş, 2017).

Hayal gücü, insan hayatını kolaylaştıran birçok özgün tasarımın ortaya çıkmasında etkili olan bir beceridir. Hayal gücü gelişen bireyler, girişimci olurlar, olayları daha farklı yorumlarlar, problemlere daha yenilikçi çözüm önerileri sunarlar, yaşama uyumları kolaylaşır. Hayal gücü aynı zamanda öğrenme ve yenilik becerilerinden biri olan yaratıcı düşünme becerisi gelişmiş bireylerin özelliklerinden biridir (Bolen ve Torrance, 1978; Çankaya, Yeşilyurt, Yörük ve Şanlı 2012; Dellas ve Gaier 1970; Eriç, 1998; Kaya, 1997; Yavuzer, 1996). Bu denli önemli olan hayal gücünün öğretim programlarında doğrudan yer almamış olmasından hareketle, hayal gücünün, okullarda öğrencilere örtük bir şekilde kazandırılmasının amaçlandığı ve öğrencilerin hayal güçlerinin gelişiminin öğretmenlerin tercihiyle bırakıldığı yorumu yapılabilir. Bununla beraber hayal gücünün Türk eğitim sistemi içindeki eksikliğini ortaya koyan ve Türk eğitim sistemi içinde gerekliliğini öngören araştırmalar da bulunmaktadır (Baltaş, 2017; Baz, 2019; Genç ve Eryaman, 2008). İntel ve Future Bright Türkiye şirketleri tarafından 10 şehirde 8-55 yaş arası 2 bin kişi ile görüşülerek Türkiye'nin hayal haritası çıkartılmıştır. Buna göre Türkiye'de çocukların yarısının hayal kurmadığı ortaya çıkmıştır (İleri, 2017). Ayrıca 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi'nde (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) öğrencilerin, çevrelerinde gördükleri sorunlara erken yaşlardan itibaren yenilikçi çözümler geliştirme farkındalığı ile birlikte, bu çözümleri Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar gibi farklı disiplinlerle harmanlayarak üretme becerisi kazanması temel hedeflerden biri haline gelmiştir. Aynı zamanda eğitim sistemindeki tüm sınavların amacı, içeriği, soru tiplerine bağlı yapısı ve sağlayacağı yarar bağlamında yeniden düzenleneceği, akıl yürütme, eleştirel düşünme, yorumlama, tahmin etme, hayal gücü ve benzeri zihinsel becerilerin sınanmasının öne çıkacağı, bilgi depolamak, formül ezberlemek gibi işlemlere ihtiyacın kalmadığı bir yaklaşımın sergileneceği, çocukların üretim becerilerinin gelişimi için bilişim teknolojilerini çevrimiçi ve çevrimdışı ortamlarda “üretim”, “sorunlara çözüm geliştirme” ve “hayallerini hayata geçirme” aracı olarak kullanmaları da hedeflenmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler bağlamında çocuklarda hayal gücü gelişiminde okulun rolü ön plana çıkmaktadır. Okulun bu rolü yerine getirebilmesi için sonuç odaklı olmaktan ziyade gelişim odaklı olması önceliklidir.

Gelişim odaklı okul, öğrencilerin sosyal, kültürel, sanatsal, sportif, ruhsal, bilişsel alanda desteklendiği, öğrenmeyi öğrenme yetkinliğinin temel alındığı, takım çalışmasının ön planda olduğu, düşünme becerilerinin gelişiminin ön planda tutulduğu, sınıf duvarlarının dışına aşan, okul bahçesinin dışında da öğrenmenin devam ettiği, doğa ile teması daha çok fırsat veren, çevre ile etkileşimin yoğun bir şekilde olduğu, veli-okul bütünleşmesinin güçlü bir şekilde gerçekleştiği, öğrencilerin isteyerek geldiği, geldiğinde mutlu olduğu, eğlendiği, öğrencilerin hayal kurma becerisinin desteklendiği, öğrencilerin hayallerine değer verildiği, öğrencilerin özgüven, cesaret, girişimcilik, kendini gerçekleştirme becerilerinin gelişimi için ortam oluşturulduğu okuldur (Aydın, 2022). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere Türkiye'deki okulların öğrencilere sınav sisteminden başka bir seçenek sunamamış olması, bu okulların sonuç odaklı olduğu algısını güçlendirmektedir. Bu algıya rağmen Millî Eğitim Bakanlığı mevcut okulların sonuç odaklıdan gelişim odaklıya geçişi için zaman zaman farklı girişimlerde bulunmuştur. “Okullar Hayat Olsun” ve 2023 Eğitim Vizyon Belgesi'nde yer alan Tasarım Beceri Atölyeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Yapılan araştırmalarda (Güleş ve Kılınc, 2020; Gündoğan ve Can, 2020; MEB, 2013; Selvitopu, 2016;) bu uygulamaların resmi evrak üzerinde var olmaktan, nicelikle ön plana çıkmaktan öteye geçememiş olması ve öğrencilerde nitelik gelişimini sağlama noktasında yetersiz kaldığı belirlenmiştir. Bu durumda öğrencilerin hayal gücü gelişiminde okulun rolünün etkisiz kaldığı yorumu yapılabilir. Bu bağlamda okulların çocukların hayal gücü gelişimi noktasında değerlendirilmesinin, eğitimin gelecek vizyonu için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu değerlendirmeden hareketle çocukların hayal gücü gelişiminde okulların rolünü yönelik ilköğretim ve ortaokulda görev yapan öğretmenlerin, görüşlerinin değerlendirilmesi, araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı çocuğun hayal gücü gelişiminde okulun rolüne yönelik ilkököl ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesidir. Bu amaca bağlı olarak belirlenen dört farklı alt amaca aşağıda yer verilmiştir.

Öğretmen görüşlerine göre;

1. Hayal gücü nedir?
2. Hayal gücü gelişiminin, bireyin gelişimine katkıları nelerdir?
3. Hayal gücü eksikliğinde bireyin gelişiminde oluşabilecek durumlar nelerdir?
4. Okulların öğrencilerin hayal gücü gelişiminde rolü nedir?

2. Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması ile yürütülmüştür. Araştırmada, okulun en önemli unsurlarından biri olan öğretmenlerin görüşleri bağlamında, okulun çocukların hayal gücü gelişimi üzerindeki yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle yöntem olarak durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması, alan yazında araştırma kapsamında ayrıntıları incelemek, tanımlamak, olaylara derinlemesine açıklama getirmek şeklinde ifade edilmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2009). Durum çalışmasında sonuçların genellemesi yapılmaz, sadece o kesit ile ilgili mevcut durumun açığa çıkarılması söz konusudur. Durum çalışmasının eğitim bilim araştırmalarında tercih edilmesinde, araştırmacıya bir olaya müdahale etmeden derinlemesine inceleme, anlama ve birey, katılımcı ya da toplum üzerindeki etkisi ya da ilişkisi konusunda çıkarımlarda bulunma fırsatı sunmasıdır (Akar, 2016). Bu bağlamda güncel bir konu olan hayal gücü, okulla olan ilişkisi bakımından derinlemesine ve bütünsel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma, durum çalışması çeşitlerinden tek durum çalışması ile stratejilendirilmiştir. Tek durum çalışması, sadece tek bir durumu inceleyip, o durumu ve o durumla ilgili olan unsurları açıklamaya ve anlamaya yönelik çalışmadır (Ersoy, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında kolay örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen toplamda 8 ilk ve ortaokul arasından çalışma grubuna gönüllülük esas alınarak ilkökulda 4, ortaokulda 7 olmak üzere 11 öğretmen katılmıştır. Çalışma grubunda her branştan öğretmen bulunmaması araştırmanın tamamen gönüllü katılım dikkate alınarak yürütülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışma grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo-1. Çalışma Grubuna Demografik Bilgiler

S.N	Eğitim Durumu	Mesleki Kıdem	Görev Yaptığı Okul Türü	Branşı
Ö1	Lisans	10	İlkokul	Sınıf Öğretmenliği
Ö2	Lisans	13	İlkokul	Sınıf Öğretmenliği
Ö3	Lisans	20	Ortaokul	Türkçe
Ö4	Lisans	22	İlkokul	Sınıf Öğretmenliği
Ö5	Lisans	25	Ortaokul	Fen ve Teknoloji
Ö6	Lisans	15	Ortaokul	İngilizce
Ö7	Lisans	7	İlkokul	Sınıf Öğretmenliği
Ö8	Lisans	17	Ortaokul	Türkçe
Ö9	Lisans	20	Ortaokul	Türkçe
Ö10	Lisans	19	Ortaokul	Bilişim Teknolojileri
Ö11	Lisans	21	Ortaokul	Türkçe

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, hayal gücü ile ilgili literatür taraması yapılmış ve sınıf öğretmenliği alan uzman görüşü alınarak araştırmanın amacı doğrultusunda son şekli verilen 5 farklı açık uçlu sorunun yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan açık uçlu sorular aşağıda sunulmuştur.

1. Sizce hayal gücü nedir?
2. Hayal gücü bireye ne sağlar?
3. Hayal gücü olmazsa ne olur?
4. Hayal gücünün olmaması bireyde ne gibi eksiklikler oluşturur?
5. Sizce okullar öğrencilerin hayal gücünü sınırlandırıyor mu?

Veri Toplama Süreci

Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılı, birinci döneminde Bursa ili, Mustafakemalpaşa ilçe milli eğitim müdürlüğüne bağlı resmi ilköğretim okullarında yürütülmüştür. Veri toplama süreci, araştırma yapılacak okulların resmi izin ile belirlenmesi ile başlamıştır. Veri toplama sürecine 4 farklı okuldan 11 öğretmen, gönüllü olarak katılım göstermiştir. Görüşmeler sırasında veri kaybını önlemek için ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmeler ortalama 3 dakika sürmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler, yazıya çevrilmiştir. Toplamda 5 sayfalık doküman elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi sürecinde öncelikle araştırmanın kapsamı dışında kalan veriler çıkartılmıştır. Araştırma kapsamına giren veriler betimsel analiz yardımıyla çözümlenmiştir. Veriler araştırmanın alt amaçları bağlamında temalaştırılmış, temalar tanımlarla ilişkilendirilmiş ve doğrudan alıntılarla desteklenip yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Durum çalışmasının güvenilir ve geçerli olması için saydamlık, bulgulara sadık kalma, etik tutum içinde olma ve değer yargısı konularını dikkate almak gerekmektedir (Akar, 2016). Verilerin analizinin güvenilirliğinin sağlanması için akran kodlayıcısından yardım alınmıştır. Akran kodlayıcı tarafından, analizi tamamlanan verilere ait tema, tanım ve yorumlar tekrardan incelenmiş, tutarsız görülen yorumlar tekrardan değerlendirilmiş ve son hali verilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın verileri, her bir alt problem özelinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Bulguların anlamlandırılmasında alt problemlere uygun olarak temalar, tanımlar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

Birinci Alt Probleme Ait Bulgular

Hayal Gücünün Tanımı

Katılımcıların hayal gücünü tanımlamaya yönelik görüşleri kategorilere ayrılarak Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo-2. Hayal Gücünün Tanımı		
Üst Kategori	Kategori	Alt Kategori
Düşünmek	Sınırsız (Ö1, Ö2, Ö5, Ö6, Ö9)	Güç (Ö2)
		Dünya (Ö6)
		Her şey (Ö10)
	Sıradışı (Ö4)	Her şey (Ö7)
	Ulaşılmak istenilen (Ö7)	
İmkânsız (Ö11)		
Hedef	Ulaşılmak istenilen (Ö3)	
Yetenek	Üretmek (Ö8)	

Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde, katılımcıların (Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9) hayal gücü kavramının tanımı ile ilgili olarak zihnin bir eylemi olan düşünmenin sınırsızca_yapılması tanımlamasını belirttiği görülmüştür. Bunun yanında bazı katılımcılar (Ö3, Ö7, Ö11) hayal gücü kavramının tanımı ile ilgili olarak ulaşılmak istenilen hedefin düşüncede var edilmesi görüşünü belirtmişlerdir. Bir katılımcı ise hayal gücünü üretmek olarak tanımlamıştır. Bu bulgudan, katılımcıların hayal gücünü daha çok düşünme eylemi ile ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Bu bulguları destekleyen bazı alıntılara aşağıda yer verilmiştir.

Ö1 "Hayal gücü insanın sınırsız düşünmesidir, sınırsızca düşündürmektir."

Ö3 "Hayal gücü bir kişinin yetenekleri doğrultusunda ulaşmak istediği noktadır."

Ö4 “Hayal gücü insanların normal, sıradan düşüncelerin dışına çıkması, yapılmaz denilen şeylerin yapılması...”

Ö6 “Sınırsız bir dünya oluşturmazdır.”

Ö7 “Bence hayal gücü ulaşmayı istediğimiz her şeyi düşündürmektedir.”

Ö8 “Hayal gücü üretmektir, yetenekleri ortaya çıkarmaktır, onun mutluluğunu yaşamaktır.”

Ö9 “... Çok sınırları olmadan düşünebilmek belki hayal gücü.”

Ö10 “Hayal gücü bir insanın sahip olamadığı, ulaşamadığı, yapmak istediği ya da yapmak istediklerini yapmak istemesini düşündürmesidir...Hayal gücü sınırsızdır...”

Ö11 “... Biraz imkansız falan da düşünmek lazım hayal gücü olması için... İmkansız hayal etmek diyebilirim.”

İkinci Alt Probleme Ait Bulgular

Hayal Gücünün Bireyin Gelişimine Katkısı

Katılımcıların, hayal gücü gelişiminin bireylerin gelişimine katkısına yönelik görüşleri ele alındığında, okullarda çocukların hayal gücü gelişiminin desteklenmesinin bilişsel, sosyal ve duyuşsal gelişime katkı verdiğini düşündükleri belirlenmiştir. Bu katkılar arasında, bireyin çeşitli değişkenlere bağlı olarak uygulayamadığı fikirlerini, düşüncesinde gerçekleştirme imkânı sunması (Ö1), bireyin zengin, farklı bakış açılarıyla düşünmesi (Ö2), bireyin sahip olduğu standart düşünce kalıplarının dışına çıkarak yeni düşünceleri oluşturması (Ö4), bireyin hayat başarısına desteği (Ö5), bireyin düşünce dünyasının zenginleşmesi (Ö6), bireyin ve toplumun faydasına olacak olan işlerde, bireye destekçi olması (Ö7, Ö8), bireyin yeteneklerini kullanarak üretken olması, bireyi mutlu etmesi (Ö8), bireyin hayatı yaşaması sürecinde sıra dışı olması (Ö9), bireyin yaratıcılık yönünü desteklemesi (Ö10), bireyin yaşamıyla ilgili geleceğe dönük hedef belirlemesine ve bu hedefe ulaşma sürecine destek olması (Ö11) yer almaktadır. Bu bulguları destekleyen bazı alıntılara aşağıda doğrudan yer verilmiştir. Her bir alıntı da kendi içinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Ö1 “Düşünce özgürlüğü sağlar. Yani pratikle yapamadığı düşüncelerini yapabilir.”

Ö2 “Özgürlük sağlar, daha geniş açıda düşünmeyi sağlar. Daha sınırsız olmayı sağlar.”

Ö1 ve Ö2'nin görüşlerinin, doğrudan düşünme ve düşünce özgürlüğüne vurgu yaptığı, bu vurgunun aynı zamanda hayal gücünün psikolojik iyi oluş katkı verip vermediğinin sorgulamasına yönelik sorular sorulmasına ya da araştırmalar yapılmasına yönlendirebileceği düşünülebilir.

Ö4 “Hayal gücü bireye standart düşünme kalıplarının dışına çıkmasını ve bu kalıpları kendi düşünceleriyle birlikte daha ileriye götürmesine ve dünyayı daha iyi yaşanılabilir hale gelmesini sağlar.”

Ö4'ün görüşünde de düşünme özgürlüğüne yer verildiği, bireyin sahip olduğu hayal gücü sayesinde özgürlük gücü hissine de erişebileceği, bu sayede de ileriye dönük daha iyi yaşanılabilir bir dünyanın inşasında hayal gücünün rol üstlenebileceği yorumu yapılabilir.

Ö6 “Ufkunu açar. Düşünmesini arttırır.”

Ö9 “Hayal gücü bence bireyi diğer insanlardan farklı kılar. Diğerleri gibi sıradan olmaz hayal kurabilen bir insan. Farklı amaçları olur, hiç kimsenin göremediklerini görür hayatta, onların düşünemediklerini düşünür...”

Ö6 ve Ö9'un görüşlerinde de düşünme üzerine vurgu yapılmış, hayal gücünün bireylere farklı bakış açıları sağladığı anlaşılmıştır.

Ö10 “Hayal gücü bireye yaratıcı olmayı sağlar... Bir örnek vereyim: mesela yeni icatlar ilk önce hayal edilmiştir mesela yazıcı. Yazıcı, mürekkepli dolma kalem ucundaki mürekkebi bir kâğıda hızlı bir şekilde fırlatıldığında mürekkebin dağıldığını görüyoruz. Bunu hayal etmişlerdir acaba yazıyı nasıl yazıya döküyoruz diye. Bundan dolayı da yazıcı ortaya çıkmıştır.”

Ö10'un görüşünden, hayal gücünün yaratma rolüne vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

Birinci tema ile ikinci temaya ait bulgular birlikte değerlendirildiğinde; İkinci tema bulgularının büyük çoğunluğunun, birinci temaya ait bulguları destekler nitelikte olduğu belirlenmiştir. Birinci temada hayal gücü tanımlanırken düşünme eylemi üzerine vurgu yapılmış, ikinci temada da hayal gücünün bireylerin gelişimi üzerine katkısı değerlendirilirken de düşünme becerileri üzerine vurgu yapıldığı görülmüştür.

Üçüncü Alt Probleme Ait Bulgular

Hayal Gücü Eksikliğinin Bireyin Gelişimine Etkisi

Katılımcıların hayal gücünün eksikliğinde bireyin gelişiminde oluşabilecek durumlar hakkındaki görüşleri incelendiğinde, hayal gücü eksikliği yaşayan bireylerin özellikleri arasında monotonluk (Ö1, Ö4, Ö6, Ö7, Ö10), sıradanlık (Ö2), vizyon belirsizliği, mutsuzluk (Ö3), tek tiplilik (Ö5), yaşam enerjisi yoksunluğu (Ö9), hedefsizlik (Ö8, Ö11) yer aldığı görülmektedir. Katılımcılar tarafından hayal gücü eksikliğinde, bireylerin çoğunlukla monotonluk/sıradanlık/tek tiplilik ile karşılaşacağı belirtilmiştir. Bu bulgu, hayal gücünün bireyin gelişimine katkısı temasında yer alan zengin bakış açısını sunar alt temasını desteklemektedir. İkinci olarak ise hayal gücü eksikliğinin hedefsizliğe ve başarısızlığa götüreceği ifade edilmiştir. Bu görüş, ikinci temada yer alan bulguları desteklemektedir. Buradan da hayal gücünün hedef gösterip başarıyı sağlamada motivasyon sağladığı yorumu yapılabilir. Üçüncü temada yer alan bulgular değerlendirildiğinde, ikinci temada yer alan bulgular ile örtüştüğü görülmektedir. Üçüncü temaya ait bulguları destekleyen alıntılara aşağıda doğrudan yer verilmiştir:

Ö1 *“Hayal gücü olmazsa hayat monoton olur, insanlar gelişim sağlayamazlar. Gelişim sağlanmayınca da hayli şeyler hayatta monoton bir şekilde devam edip gider.”*

Ö2 *“Hayal gücü olmazsa hep aynı şeyler, aynı alanlar üzerinde durulur. Daha büyük bir gelişim sağlanmaz...”*

Ö3 *“Hayal gücü olmazsa insanlar ileriye yönelik hiçbir çalışmada bulunamaz, yaptıkları çalışma hiçbir zaman kendisini mutlu etmez.”*

Ö4 *“Hayal gücü olmazsa insanlar standart kalıplarda yaşamaya devam ederler... Böylece insanların gelişimi durur. Dünya'nın gelişimi durdukça insanların yaşam kalitesi düşmeye başlar.”*

Ö5 *“Tek tip insan yetişir, hayatta başarılı olamaz hayal gücü olmazsa. Çok sağlam temeller üzerine atılmaz hayati, geleceği.”*

Ö6 *“Hayal gücü olmazsa insanlar kendilerini kısıtlarlar belirli bir çerçevenin dışına çıkamazlar.”*

Ö7 *“Hayal gücünün olmaması bireyin tek düze yaşamasına sebep olur. Kendini geliştiremez, hep olduğu yerde yaşar. Ufku geniş olmadığı için standart değişmeyen bir hayat olur.”*

Ö8 *“...Hedeflerinize ulaşmak istiyorsanız bence hayal kurmak gerekli.”*

Ö9 *“...Hayal ettiğimiz müddetçe yaşayabiliyoruz. Geleceğe dair bazı hayallerimiz var, onlar bizim yaşam enerjimiz oluyor. Eğer hayal gücümüz olmazsa yaşama enerjimizde olmazmış gibi geliyor.”*

Ö10 *“Hayal gücü olmazsa insanlar sıradan monoton insanlar haline gelir...Hayal gücü olmadığı sürece insanlar psikolojik rahatsızlıklara, depresyon gibi şeylere girebilirler.”*

Ö11 *“Hayal gücü olmazsa dediğin gibi hedefi olmadan, basit, günlük yaşarlar...”*

Eğitimin temel amaçlarından biri, bireyin sosyal, bilişsel, duyuşsal ve kişilik yönünden gelişimini desteklemektir. Katılımcıların verdiği cevaplarda, çoğunlukla hayal gücünün bireyin gelişimi üzerindeki rolüne vurgu yapılmış, gelişim için hayal gücünün önemli olduğu algısı ortaya çıkmıştır. Üçüncü temaya ait bulgular genel anlamda değerlendirildiğinde, katılımcıların çocuklarda hayal gücü varlığının önemine gerekçeleri ile vurgu yaptığı görülmektedir.

Dördüncü Alt Probleme Ait Bulgular

Okulların Çocukların Hayal Gücünü Etkileme Durumu

Katılımcıların verdiği cevaplar genel anlamda değerlendirildiğinde, bir katılımcının (Ö9) görüşü dışında diğer tüm katılımcıların çocukların hayal gücü gelişimine okulların katkı verdiği fakat Ö1, Ö2, Ö3,

Ö4, Ö5, Ö7, Ö8 kodlu katılımcıların görüşlerine göre ise çocukların hayal gücü gelişimine verilen katkının yine okul tarafından sınırlandırıldığı belirtilmiştir. Çocukların hayal gücü gelişiminin okul tarafından sınırlandırıldığını düşünen katılımcılar bu durumun sebeplerini, işlenmesi gereken hazır müfredatın olması, öğrencilere hazır müfredatın aktarılmasından dolayı öğrencilerin yetenekleri doğrultusunda yönlendirilememesi, öğretmenin sınırlandırıcı tutumu, okulların bilimsel ve deneysel yöntemin uygulanabileceği laboratuvar vb. dersliğinin olmaması, materyal eksikliği ve okul niteliği olarak belirtmişlerdir. Bu bulguları destekleyen bazı alıntılara aşağıda doğrudan yer verilmiştir. Bazı bulgular da üst tema ile ilişkili olarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Ö2 “Bence kesinlikle sınırlandırıyor. Çünkü belli müfredatlar veriliyor ve okulların öğrencilere bu müfredatları öğretmesi sağlanıyor. Bunun sonucunda da çocuklara belirli bilgiler veriliyor, belirli şeyler öğretiliyor ve yetenekleri alanında yönlendirilmediği için hayal güçleri de sınırlandırıyor.

Ö4 “Evet, kesinlikle sınırlandırır. Çünkü belli kalıplar etrafında ve müfredata uygun programlar nedeniyle insanlar düşünme kalıplarını geliştiremezler.”

Ö5 “...Okul dışında genellikle hayal kurar. Ders esnasında çocuklarımızın hayal kurmasına çok fazla müsaade etmeyiz. Müdahalelerimizle onların hayal sınırlarını biraz kısıtlarız, sınırlandırırız.”

Ö7 “Okullara göre değişir. Sınırlandıran okullar da var, ufkunu açan okullarda var. Örnek veriyorum teknik liselerde ya da endüstri meslek lisesi gibi okullarda çocuk elinde bir malzeme olduğu için bir şeyler yapabiliyor yani hayal edebiliyor. Ama sen rutin bir matematikte ya da Türkçe dersinden en fazla ne veriyorsa onu yaparsın... Okullar ikisine de açık hayal kurmaya da açık hayal kurmamaya da açık. Önemli olan nasıl yaşadığı, nasıl bir okulda olduğu ve nasıl bir öğretmeni olduğu. Onun yönlendirilmesiyle alakalı.”

Ö8 “Çocuklar hayal gücünü tam olarak kullanamıyor. Neden diye sorarsanız laboratuvarlarımız yok, kendilerini geliştirebilecekleri bilgisayar odalarımız yok. Mesela bilişim derslerinde özellikle. Sürekli görsel olarak görüyorlar ve pratik yapamıyorlar. Bence sınırlandırıyor. Verilen eğitimin pratiğe de geçmesi lazım. Mesela akıllı tahtalarımız yok. Orada da sınırlandırıyoruz biz öğretmenler olarak.”

Okulların çocukların hayal gücü gelişimine katkı verdiğini, aynı zamanda hayal gücünü sınırlandırmadığını düşünen katılımcılar (Ö6, Ö10, Ö11) ise bu durumun nedenleri arasında, okullarda merkezîyetçi eğitim yapılması, okullarda görsel sanatlar, müzik, beden eğitimi gibi, kültür, sanat ve spor derslerinin olması, çocukların hayal gücünü nasıl kullanacaklarını bilmiyor olması şeklinde belirtmişlerdir. Bu bulguyu destekleyen bazı alıntılara aşağıda doğrudan yer verilmiştir.

Ö6 “Bence sınırlandırmıyor. Çünkü öğrenciye merkezi eğitim yaptığımız müddetçe öğrencinin ufkunu açmaya çalışıyoruz.

Ö10 “Kesinlikle sınırlandırmıyor... Resim, müzik, beden eğitimi gibi derslerde çocukların hayal güçleri bu ilk saydığım mihver derslerine göre daha fazla katkı sağlarlar, kesinlikle hayal gücünü arttırır bu dersler. Okulların bu yönde hayal gücünü arttırdıklarını düşünüyorum.”

Ö11 “Aslında sınırlandırmıyor ama bizim çocuklarımız hayal güçlerini kullanmasını bilmiyorlar diyeyim...”

Bulgular içinde dikkat çeken bir nokta olarak Ö9 kodlu katılımcının, okulların çocukların hayal gücünü yok ettiği yönündeki görüşüdür. Bu görüşün sebebi olarak Ö9 “Çünkü 7 yaşına gelmeden çocuğu bir sınıfın içine kapatıyoruz, önüne bir sıra koyuyoruz, bir kitap. Hayal edebileceği bir şey kalmıyor etrafında.” şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcılara araştırma soruları dışında hayal gücü ile ilgili görüşlerinin olup olmadığı sorulmuş, Ö1, Ö2, Ö4, Ö7 ve Ö11'in verdiği cevaplar dördüncü tema ile ilişkisi bakımından değerlendirilmeye uygun görülmüştür. Bu görüşler genel anlamda incelendiğinde; okullarda çocukların hayal gücü gelişimini sağlamak için laboratuvar... vb. dışında ayrıca müfredat içeriğinin azaltılması, düşünme etkinliklerine yer verilmesi, tasarım beceri atölyelerinin açılması, sosyal etkinliklere daha fazla zaman ayrılması, projeler gerçekleştirilmesi, uygulamalı eğitime ağırlık verilmesi, ailenin sürece dahil edilmesi gerekli görülmüştür.

Katılımcılardan Ö1, okullarda çocukların hayal gücünü daha da geliştirebilmek için derslerin yoğunluğunun azaltılarak, çocukların daha fazla düşünmesini sağlamanın gerekliliğini belirtmiştir. Ö2 ise, "Bence okullarda derslerin dışında da çocukların yeteneklerini gösterebileceği alanlar açılıp, bu alanlarda öğrencilerin özgürce hayal güçlerini kullanarak yeni ürünler ortaya çıkarması sağlanmalıdır." Görüşünü belirtmiştir. Bu görüş, 2023 Eğitim Vizyon belgesinde yer alan temel eğitimde Tasarım ve Beceri Atölyeleri uygulamasının amacı ile örtüşmektedir. Katılımcılardan Ö4, "Okullarda daha çok ders müfredatının dışına çıkılmalı, sosyal etkinlikler daha fazla olmalı, projeler geliştirilmeli ve bu projelerde daha fazla kişilere katkı sağlanmalıdır." görüşü ile hayal gücü gelişiminde zengin uyarıcı ve etkin deneyimin önemini belirtmiştir. Bu durumu onaylar nitelikte Ö7 "Okullarda hayal gücünü geniş tutan öğrenciler istiyorsak okullarda teoriden çok uygulamalı eğitim verilmesi daha mantıklıdır." görüşünü belirtmiştir. Katılımcı Ö11, diğer katılımcılardan farklı olarak, hayal gücü gelişiminde ailenin rolüne dikkat çekmiştir. Bu görüşünü Ö11 "Ben çok fazla küçükken çocuğumu geceleri kitap okumadan uyutmazdım. Ben çok faydası olduğunu düşünüyorum. O yüzden hayal gücü geniş. Kendi küçük bir öykü bile yazabilir. Değişik, hani nereden öğrendi dediğimiz kelimeler oluyor. Eminim, oradan öğrendikleriyle kendi üstüne bir şeyler koyarak kendini bayağı geliştiriyor." şeklinde belirtmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın sonuçları temalar başlığı altında değerlendirilmiştir. Birinci tema olan hayal gücü tanımına yönelik öğretmen görüşlerinde, çoğunlukla düşünmek eylemine vurgu yapıldığı ortaya çıkmıştır. Düşünmek eylemi de sınırsız, sıradışı, imkânsız kavramları ile nitelenmiştir. Bunun yanı sıra az da olsa hayal gücü, üretme yeteneği ve ulaşılmak istenilen hedef ile de açıklanmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle, katılımcı öğretmenler hayal gücünü zihinsel bir işlev olarak, zihinde var olan bir beceri olarak değerlendirmişlerdir yorumu yapılabilir. Nitekim White (1990), Isenberg ve Jalongo (1993), Wang ve Huang (2015), Perdue (2003), Egan (2005) ve Sansanwal'ın (2014) hayal gücü kavramına yönelik tanımları karşılaştırıldığında, hemen hemen her tanımda ortak olarak, katılımcıların görüşüne benzer şekilde zihinsel bir işlevden bahsedilmekle beraber katılımcılarından görüşünden farklı olarak da zihnin düşünce yoluyla yeni imgeler ve kavramlar oluşturma yeteneği ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların hayal gücü tanımında zihinsel bir işlev olarak düşünme eylemine vurgu yaparken, hayal gücünün zihinde görüntü oluşturma rolüne hiç değinmedikleri ortaya çıkmıştır. Bu sonuç üzerinden temel eğitim kademesinde hayal gücü eğitiminin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için öncelikle istekli olan öğretmenlerin hayal gücü konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi önerilir.

Hayal gücü, bilimsel bilginin üretilmesinde, insan yaşamını kolaylaştıran icatların tasarımında, teknolojinin gelişiminde ve insan yaşamına entegre edilmesinde, bireyin kendini ifade etme aracı olan edebiyat, sanat ve kültür alanında, özellikle de bireyin günlük yaşama uyumunda ihtiyaç duyduğu, yenilikçi düşünme ve problem çözme becerisinin sürece dahil edilmesinde kullanılır (Ağraş ve Şeyba, 2017; Ayaydın, 2011; Er-Bıyıklı ve Gülen, 2018; Gönen, Karakuş, Uysal, Kehci, Ulutaş ve Kahve, 2016; Küçükali ve Akbaş, 2017). Mevcut araştırma sonucuna göre, ikinci tema olan bireyin hayal gücü gelişiminin desteklenmesinin, bireyin bilişsel, sosyal, duyuşsal ve sanatsal olarak çok yönlü gelişimine katkı vereceği ortaya çıkmıştır. Bu sonuca bağlı olarak hayal gücü gelişen bireylerin yeni bir fikri hayata geçirmeden önce zihinde test etmesinin kolaylaştığı, bu sayede daha etkili sonuçlar aldığı, farklı düşünme becerisini olumlu etkilediği, üretkenlik becerisi bağlamında yaratıcı hayal gücü gelişiminin desteklediği, yaşama daha sıkı sarıldığı çıkarımı yapılabilir.

Üçüncü tema olan katılımcı görüşlerine göre hayal gücü gelişimi desteklenmeyen bireylerin ise değişime, yeniliğe ve gelişime kapalı oldukları, bu durumun da bireyde monotonluğa, tek tipliliğe, motivasyon eksikliğine, yaşama dair hedefsizliğe neden olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde katılımcı öğretmenlerin çocuklarda hayal gücü varlığının önemine gerekçeleri ile vurgu yaptığı görülmektedir. Bu noktada bu değerlendirmenin hayal gücü hakkındaki gelecek araştırmalara vizyon çizmesi bakımından yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda;

- ✓ Öğretmenlerin çocuklarda hayal gücünün gelişimi için üstlendiği roller nelerdir?
- ✓ Öğretmenlerin, okul yönetimlerinin de desteğini alarak çocuklarda hayal gücünün gelişimi için destekleyici ortamlar yaratma noktasında verdikleri çabalar nelerdir?
- ✓ Öğretmenlerin, derslerde çocukların hayal kurmalarını sağlamaya yönelik müfredata bağlı kalarak yaptıkları ders içi uygulamalar nelerdir?

vb. sorular, bir sonraki araştırmalar için çıkış noktası oluşturabilir.

Dördüncü tema olan katılımcıların hayal gücü gelişiminde okulun rolü üzerine görüşlerinden elde edilen sonuca göre, bir katılımcının görüşü dışında tüm katılımcıların okulların hayal gücü gelişimini desteklediği fakat katılımcılardan yedisinin görüşlerine göre de verilen bu desteğin yine okul tarafından hayal gücünü sınırlı bir alanda tuttuğu görüşü ortaya çıkmıştır. Bu sonucun gerekçeleri olarak katılımcılar, okulların fiziki donanım yetersizliğini, hazır müfredat aktarımından dolayı öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitilmesine fırsat verilmemesini, derslerde öğrencilere hayal kurmaları için öğretmenler tarafından fırsat ve ortam oluşturulmamasını öne sürmüşlerdir. Ayrıca bir katılımcının ise okulların çocukların hayal gücünü yok ettiği algısına sahip olması çok yönlü ve derinlemesine araştırılması gereken sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuca benzer şekilde Hopkins (2019/2020), okula başlayana kadar çocukların hayal güçlerinin gayet istikrarlı şekilde sağlığını koruduğunu, okula başladıktan sonra çocuklar için hayal gücü kullanımının değersizleştiğini belirtmiştir. Başka bir katılımcı görüşüne göre, okullarda hayal gücü gelişiminin okulun niteliğine göre değiştiği ortaya çıkmıştır. Hayal gücü gelişimini destekleyen okulun niteliği olarak öğrencilere ortam oluşturması, materyal desteği sağlayıp, bu materyalden yeni bir şeyler tasarlatmasını, üretmesini sağlaması belirtilmiştir. Buradan hareketle hayal gücü gelişiminin desteklediği okulların gelişim odaklı olduğu yorumu yapılabilir. Nitekim Liu ve Noppe-Brandon (2009) tarafından en iyi okulların hayal kültürü yaratanlar olduğu vurgulanmıştır. Yapılan bu değerlendirmelerden hareketle hayal gücü gelişiminde okulun ve öğretmenlerin rollerinin neler olacağını belirlemeye yönelik geniş kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

Dördüncü tema ile bağlantılı olarak okullarda hayal gücü gelişiminin desteklenmesi sürecinde katılımcı görüşlerine göre, gerekli görülen uygulamaların, okullarda laboratuvar, vb. bulunması bunun dışında ayrıca müfredat içeriğinin azaltılması ve bu sayede daha fazla düşünme etkinliklerine yer verilmesi, tasarım beceri atölyelerinin açılması, sosyal etkinliklere daha fazla zaman ayrılması, projeler gerçekleştirilmesi, uygulamalı eğitime ağırlık verilmesi, ailenin sürece dâhil edilmesi, olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca bağlı olarak öğretmenlerin bireysel anlamda çocukların hayal gücü gelişimini desteklemek için varsa müfredat dışında yaptığı uygulamalar araştırılıp, örnek uygulamalar bağlamında uygulayıcılara öneriler sunulabilir. Ayrıca çocuklarda hayal gücü gelişiminde zengin deneyim ve yaşantının önemine vurgu yapan yurt dışı araştırmalar dikkate alınarak, ülkemizde de okulöncesi itibaren hayal gücü gelişimini destekleyici etkinlikler geliştirilerek müfredata dâhil edilebilir.

5. Kaynakça

- Ağraş, S. ve Şeyba, E. (2018). Etkili karar vermede hayal gücü ve sezginin rolü. *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, 4 (13), 1074-1098. <http://dx.doi.org/10.31568/atlas.172>
- Akar, H. (2016). Eğitimde nitel araştırma desenleri. A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), *Durum çalışması* (ss.111-148). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ayaydın, A. (2011). Çocuk gelişiminde bir oyun olarak sanat ve resim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 303-316.
- Aydın, Y. (2022). *Hayat Bilgisi öğretiminde hayal gücü geliştirici etkinliklerin yaratıcı hayal gücü gelişimine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Baltaş, A. (19 Ekim 2017). Değişen dünyada eğitim anlayışı ve değişmeyen değerler. <https://www.acarbaltas.com/degisen-dunyada-egitim-anlayisi-ve-degismeyen-degerler/> dan alınmıştır.
- Baz, B. (2019). *Çocuk edebiyatı metinlerine dayalı programın ilkökul öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bolen, L. M., Torrance, E. P. (1978). The Influence on creative thinking of locus of control, cooperation and sex. *Journal of Clinical Psychology*, 34(4), 903-907.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çankaya, İ., E. Yeşilyurt., Yörük, S. ve Şanlı, Ö. (2012). Öğretmen adaylarında yaratıcı düşünmenin yordayıcısı olarak değişime açıklık ve hayal gücü. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 46-62.
- Dellas, M., Gaier, E. L. (1970). Identification of creativity: The individual. *Psychology Bulletin*, 73 (1), 555-73.
- Egan, K. (2003). Start with what the student knows or with what the student can imagine? *Phi Delta Kappan*, 84(6), 443-445.
- Er-Bıyıklı, N. ve Gülen, L. A. (2018) Hayal gücü ve yaratıcılık kavramlarının tasarım sürecine etkisi. *İdil Dergisi*, 7(50), 1273-1277.
- Eriç, M. (1998). *Kültür ve yaratıcılık*. İstanbul: Kazancı Yayınları.
- Ersoy, H. (2016). Eğitimde üretim tabanlı çalışmalar için nitel araştırma yöntemleri. M., Y. Özden, ve L. Durdu (Ed.), *Durum çalışması* (ss.3-18). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Genç, S. Z., ve Eryaman, M. Y. (2008). Değişen değerler ve yeni eğitim paradigması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 89-102.

- Gönen, M., Karakuş, H., Uysal, H., Kehci, A., Ulutaş, Z. ve Kahve, Ö. (2016). Resimli çocuk kitaplarının içerik ve resimleme özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(4), 724-735.
- Güleş, E. ve Kılınç, H.H. (2020). Sınıf öğretmenlerinin tasarım beceri atölyelerine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies-Education*, 15(6), 4227-4245. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.47031>
- Gündoğan, A. ve Can, B. (2020). Sınıf öğretmenlerinin tasarım-beceri atölyeleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies-Education*, 15(2), 851-876. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40357>
- Hopkins, R. (2020). *Olandan olasıya: Düşlediğimiz gelecek için hayal gücünü serbest bırakmak*. (Çev. R., E. Özcan). Timaş Yayınları.
- Isenberg, P., & Jalongo, M. (1993). *Creative expression & play in the early childhood curriculum*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- İleri, A. (2017). Okuma kültürü ve okul kütüphaneleri raporu 2017 / okul kütüphanecileri derneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(2), 259-262. doi:10.24146/tkd.2017.14
- Kaya, H. (1997). *Üniversite öğrencilerinde eleştirel akıl yürütme gücü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükali, R. ve Akbaş, H. (2017). Bilimsel bilginin elde edilmesinde yaratıcı zekâ ve hayal gücünün etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 779-792.
- Liu, E., & Noppe-Brandon, S. (2009). *Imagination first: Unlocking the power of possibility*. Jossey-Bass.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2013). *Okullar hayat olsun projesi faaliyet raporu*. <https://docplayer.biz.tr/8064211-Okullar-hayat-olsun-projesi-faaliyet-raporu.html> 'den alınmıştır.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *2023 Eğitim vizyonu*. https://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf 'den alınmıştır.
- Perdue, K. (2003). *Imagination. The Chicago school of media theory*. <http://lucian.uchicago.edu/blogs/mediatheory/keywords/imagination/> dan alınmıştır.
- Selvitopu, H. (2016). *Okullar hayat olsun projesine ilişkin görüşler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Sansanwal, S. (2014). Pretend play enhances creativity and imagination. *Journal of Arts and Humanities (JAH)*, 3(1).
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> 'den alınmıştır.
- Wang, H-H. & Huang, C-C. (2015). Inquiry into imagination: Constructing the reliability and validity of imagination scales. *Bulletin of Educational Research*, 61(4), 63-104.
- White, A. R. (1990). *The language of imagination*. Blackwell.
- Yavuzer, H. S. (1996). *Yaratıcılık*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.